

Ο Peter McLaren και το ρεύμα της Κριτικής Παιδαγωγικής

Δημήτρης Νικολούδης

Ορισμένες εισαγωγικές επισημάνσεις

Στο χώρο της εκπαίδευσης, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η αμφισβήτηση της «εξισωτικής ικανότητας» του σχολικού θεσμού και η απομυθοποίηση των επίσημων πολιτικών δηλώνουν μια ανάκαμψη της ριζοσπαστικής επιστημονικής σκέψης γενικότερα και συνδέονται με την ευρύτερη κοινωνική δυναμική. Σημαντικά, από αυτή την άποψη, πρέπει να θεωρούνται τα ερευνητικά πορίσματα των Ριζοσπαστών Ρεβιζιονιστών Ιστορικών της Εκπαίδευσης στο τέλος της δεκαετίας του 1960. Στις εργασίες τους υποστηρίζουν ότι η δημόσια εκπαίδευση των Η.Π.Α. λειτουργούσε συγκαλυμμένα ως μηχανισμός ελέγχου των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και όχι, όπως ισχυρίζονταν η κυρίαρχη ρητορική, ως δυνατότητα χειραφέτησης. Τα πορίσματα του συγκεκριμένου ιστοριογραφικού ρεύματος έρχονται να ενισχύσουν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 οι εκπρόσωποι της νέας κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης, με πιο αντιπροσωπευτική παρέμβαση το βιβλίο του Michael Young το 1971, *Knowledge and Control: New Directions for the Sociology of Education*, στο οποίο υποστηρίζεται πως η επιλογή και η οργάνωση της σχολικής γνώσης δε διαγράφει ουδέτερη τροχιά μέχρι να φτάσει στις αίθουσες των σχολείων, αλλά διαποτίζεται από τις κυρίαρχες ιδεολογικές κατευθύνσεις. Η προβληματική αυτή θεμελιώνει ουσιαστικά τη σύνδεση της σχολικής γνώσης με τις έννοιες της εξουσίας και του κοινωνικού ελέγχου (Young, 1971, 320).

Το 1976, οι κοινωνιολόγοι Bowles και Gintis χρησιμοποιούν την έννοια της κοινωνικής αναπαραγωγής για να στηρίζουν τη μαρξιστική θέση ότι η φύση του καπιταλιστικού σχολείου είναι αναμφισβήτητα ταξική και οι λειτουργίες του αναπαραγωγικές. Το συγκεκριμένο βιβλίο συζητήθηκε ευρέως στη συνέχεια από τους εκπροσώπους της κριτικής παιδαγωγικής, που το θεώρησαν απαισιόδοξο και μονομερές. Η κριτική αυτή βοηθήθηκε από την έρευνα του Paul Willis και τη θεωρία της αντίστασης η οποία συστηματοποιήθηκε κυρίως με το βιβλίο του *Learning to Labor* το 1977.

Στηριγμένη στις προηγούμενες κατευθύνσεις και στους προβληματισμούς που αυτές εισήγαγαν, η κριτική παιδαγωγική οικοδομείται κυρίως κατά τη δε-

καετία του 1980. Ο Peter McLaren (μαζί με τον Henry Giroux) θεωρείται από τους σημαντικότερους θεωρητικούς της κριτικής παιδαγωγικής και μια από τις πιο ριζοσπαστικές φωνές στο χώρο της αμερικανικής εκπαιδευτικής κοινότητας. Οι αναλύσεις του αναδεικνύουν ότι η κριτική παιδαγωγική αποτελεί μέρος ενός συνολικού πολιτικού εγχειρήματος για κοινωνική αλληλεγγύη και συλλογική χειραφέτηση. Το κείμενό μας θα προσπαθήσει να φωτίσει (χωρίς να απαντά συνολικά στο πρόβλημα) την εξέλιξη των θέσεών του, τις επιρροές που δέχθηκε και τη διαμόρφωση της οπτικής του.

Για να προσεγγίσουμε τα προβλήματα αυτά βασιστήκαμε σε συγκεκριμένες μεθοδολογικές αρχές. Η πρώτη είναι η αρχή της περιοδολόγησης. Με βάση αυτή την αρχή, αναζητούμε τις μεταβολές των θέσεών του συνεξετάζοντας την ιστορική τους αλληλουχία με τις θεωρητικές επιρροές τις οποίες δέχεται από περίοδο σε περίοδο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, επιχειρούμε να εξετάσουμε το περίγραμμα των αντιλήψεών του και τη σκοπιά από την οποία μιλάει σε διαφορετικές περιόδους. Η πρώτη αρχή διαπλέκεται με τη δεύτερη, αυτή της συσχέτισης του πολιτικού με το παιδαγωγικό. Θεωρούμε έτσι ότι η περίπτωση του Peter McLaren πρέπει να μελετηθεί ως προς την οπτική την οποία συγκροτεί σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, από τη σκοπιά των βασικών εννοιών που χρησιμοποιεί και των κατευθύνσεων που παίρνει η κριτική του. Η επιλογή αυτή, στα αντικειμενικά όρια φυσικά ενός άρθρου, αναδεικνύει τις θεμελιώδεις θεωρητικές πτυχές του προβληματισμού του και απαντά στο πρόβλημα της ιστορικής διαμόρφωσης των παιδαγωγικών του αντιλήψεων

Η εξέλιξη της σκέψης του P. McLaren

Η περίοδος του φιλελεύθερου ανθρωπισμού και των νεο-μαρξιστικών επιρροών

Ο McLaren εμφανίστηκε στη βιβλιογραφία με τη δημοσίευση ενός ημερολογίου, με τίτλο *Cries From the Corridor* (1980), στο οποίο κατέγραφε τις εμπειρίες του σε ένα σχολείο στο Τορόντο. Χρησιμοποίησε το συγκεκριμένο βιβλίο σαν ευκαιρία για να μιλήσει ενάντια στην καθημερινή βία που ασκεί το σχολείο στα παιδιά της εργατικής τάξης. Δεν πρόκειται για ένα ημερολόγιο που συντάσσεται για ιδιωτική χρήση, αλλά για ένα κείμενο που επιδιώκει να καταδείξει την καθημερινότητα των ανισοτήτων στο καναδικό εκπαιδευτικό σύστημα, κατάσταση που δεν είναι ορατή στον οικονομικά προνομιούχο κόσμο.

Η παιδαγωγική του οπτική, όπως αποτυπώνεται στα κείμενα της συγκεκριμένης περιόδου, και οι διδακτικές του πρακτικές, σύμφωνα με τον ίδιο τον McLaren, φέρουν έντονα το στοιχείο της φιλελεύθερης, ατομοκεντρικής ιδεολογίας, με αποτέλεσμα να αποσυνδέεται η παιδαγωγική θεωρία από το γενικότερο πολιτικό πλαίσιο εμφάνισής της και την προοπτική της κοινωνικο-πο-

λιτικής παρέμβασης. Έτσι, μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο McLaren θα ανακαλύψει την κριτική εκπαιδευτική σκέψη και θα στρέψει το θεωρητικό του ενδιαφέρον στην ανάπτυξη ενός κριτικού παιδαγωγικού λόγου (Biesta & Miedema, 1997, 225).

Ο McLaren θεωρεί ότι ο κόσμος που ζούμε οργανώνεται στο επίπεδο των κοινωνικών επαφών και της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Τα σύμβολα εγγράφουν κοινωνικά νοήματα, παράγουν σχέσεις και αρθρώνονται σε διάφορα κοινωνικά πεδία, όπως η γλώσσα, η κουλτούρα, ο χώρος και ο χρόνος. Έχουν, με άλλα λόγια, μια συγκεκριμένη ιστορική αξία. Αυτός είναι ο λόγος που επιχειρεί να ρίξει φως στις πρακτικές μέσω των οποίων οι άνθρωποι, και πιο συγκεκριμένα οι μαθητές, αποκτούν αντίληψη του κόσμου της καθημερινής τους ζωής, νοσηματοδοτούν τις πράξεις τους και ερμηνεύουν τη συμπεριφορά των άλλων ατόμων (McLaren, 1989, 169). Στην ανάλυση του McLaren οι συμβολισμοί του σώματος δεν λαμβάνονται ως σημεία, αλλά ως εκφραστική δράση. Το σώμα δε διχοτομείται από το πνεύμα. Η θεωρία του δεν ξεπέφτει σε βιολογισμό. Το σώμα εγγράφει αλλά και παράγει νοήματα, τα οποία όμως ανάγονται στις κοινωνικές δομές. Για τον McLaren, η δομή είναι υλική μορφή σχέσεων κι όχι αφηρημένες σχέσεις σημείων. Σ' αυτό το σύστημα σχέσεων το σώμα γίνεται κώδικας επικοινωνίας και υλική οπτική από την οποία μιλάει ο καθένας (McLaren, 1986, 296).

Η εκπαίδευση αναπαράγει τις δομές της κοινωνικής ζωής μέσω της κοινωνικοποίησης των μαθητών και της καθιέρωσης πρακτικών που ανάγονται στις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις. Η θέση αυτή συνδέθηκε με την αρχή της ανταπόκρισης στη δεκαετία του 1970 και επέτρεψε το άνοιγμα του διαλόγου για τις διαδικασίες αναπαραγωγής του καπιταλισμού καθώς και για το βαθμό αυτονομίας του σχολείου. Ο McLaren, συμμετέχοντας σε αυτή τη συζήτηση τη δεκαετία του 1980, υποστηρίζει ότι η κοινωνική αναπαραγωγή δεν εξαντλείται αποκλειστικά στο πεδίο της οικονομίας και των ταξικών σχέσεων, αλλά περιλαμβάνει επίσης πολιτισμικές και γλωσσικές παραμέτρους (McLaren, 1986, 187). Η αμφισβήτηση της μηχανιστικής σχέσης ανάμεσα στην οικονομική βάση και τις θεσμικές δομές του σχολείου συνδέεται με τη θεωρία της αντίστασης, την οποία ο McLaren αξιοποιεί αντλώντας στοιχεία της από τα ερευνητικά συμπεράσματα του Willis στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και από τις αναλύσεις του Giroux στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ο McLaren υπογραμμίζει ότι οι μαθητές αντιστέκονται για πολλούς λόγους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οποιαδήποτε συμπεριφορά τους θεωρείται αντίσταση¹. Το σχολείο με τις ιδεο-

1. Εδώ ο McLaren υιοθετεί τη γνωστή θέση του Giroux, σύμφωνα με την οποία η αντίσταση στο σχολείο συχνά μετατρέπεται σε μορφή κυριαρχίας που όχι σπάνια εκφράζεται με ρατσιστικές και σεξιστικές συμπεριφορές (Giroux, 1982, 106).

λογικές του πρακτικές (τελετουργίες) διαμορφώνει την εμπειρία των μαθητών, αλλά και δημιουργεί τις προοπτικές για «δημιουργική» αντίσταση. Πιστεύει ότι μια τέτοια θεώρηση πρέπει να βασίζεται σ' έναν εναλλακτικό λόγο, σε μια κουλτούρα με περιεχόμενο που θα δώσει τη δυνατότητα στους δασκάλους και τους μαθητές να δράσουν και να μετατρέψουν την ανούσια φασαρία σε κριτική αντίσταση (Clark, 1991, 215-216).

Εκείνο, όμως, που χαρακτηρίζει την έννοια της αντίστασης στη σκέψη του McLaren είναι ότι αυτή γίνεται αντιληπτή ως μορφή «κοινωνικού δράματος». Αποδίδει δηλαδή στην αντίσταση μία πολιτισμική διάσταση που παράγεται από την ανταγωνιστική σχέση της κουλτούρας του σχολείου με την κουλτούρα των μαθητών. Άλλωστε, σε κείμενό του το 1988 θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι γενικά η αντίσταση στην κυρίαρχη τάξη πραγμάτων είναι περισσότερο εφικτή στο επίπεδο της κουλτούρας και των σχέσεων στο εποικοδόμημα παρά στην οικονομική σφαίρα της κοινωνικής παραγωγής (McLaren, 1988, 66). Μία σημαντική συνέπεια της παραπάνω θέσης είναι ότι η κυριαρχία του σχολείου στους μαθητές έχει μόνο σχετική αξία (McLaren, 1989, 175). Όμως, η δράση των μαθητών, με βάση τη διαμεσολάβηση της δική τους κουλτούρας, δεν είναι απλώς αποτέλεσμα της επενέργειας εξωτερικών δυνάμεων, αλλά, εν μέρει, πηγάζει από τις δικές τους αποφάσεις και ενέργειες. Οι κουλτούρες των υποτελών ομάδων, κυρίως της εργατικής τάξης, συγκροτούνται και από τις ίδιες τις ομάδες, επομένως δεν πρέπει να θεωρούνται υποπροϊόντα του κεφαλαίου. Ο McLaren, επηρεασμένος από την ανάλυση του Willis για τους «μάγκες», δέχεται ότι οι μαθητές από την εργατική τάξη μετέχουν στη σχολική αντι-κουλτούρα και μεταβαίνουν πρόθυμα σε ανειδίκευτα επαγγέλματα επειδή αυτά τους παρέχουν συνθήκες εργασίας που ταιριάζουν με τις ήδη διαμορφωμένες αντιλήψεις και αξίες τους. Ο McLaren συμφωνεί ότι πρόκειται για την αντι-κουλτούρα που δίνει προτεραιότητα στην αξία της χειρωνακτικής εργασίας, ενώ απορρίπτει την πνευματική εργασία ως καταπιεστική. Έτσι, η εργατική τάξη αναπαράγει τον εαυτό της. Ωστόσο, αυτό πρέπει να θεωρηθεί σύμπτωμα των καπιταλιστικών σχέσεων, ένα προϊόν της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας που μεταφέρεται από το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής στο σχολείο (Mallot, 2006, 189). Ο προβληματισμός αυτός θα αποτελέσει σημαντική πλευρά της ανανεωμένης οπτικής του McLaren στις επόμενες φάσεις της επιστημονικής του δουλειάς.

Η περίοδος του κριτικού μεταμοντερνισμού

Η πρώτη περίοδος του McLaren, η οποία συνδέεται με τη θεωρητική επεξεργασία εννοιών όπως: τελετουργίες, σώμα, κουλτούρα και καπιταλισμός της καθημερινότητας, ανοίγει το δρόμο για τον αριστερό μεταμοντερνισμό της

δεύτερης περιόδου στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Ήδη από το 1986, με το άρθρο του *Postmodernity and the Death of Politics: A Brazilian Reprieve*, επιχειρείται μια πρώτη κριτική προσέγγιση του μεταμοντέρνου. Ουσιαστικά, το συγκεκριμένο κείμενο του McLaren και η σχέση του με την εθνογραφική έρευνα (η προσπάθειά του δηλαδή να εξηγήσει τις κοινωνικές συμπεριφορές με την επεξεργασία της βιωμένης εμπειρίας και του υποκειμενικού νοήματος) προετοιμάζουν τη μετέπειτα αποδοχή πλευρών της μεταμοντέρνας θεωρίας.

Για τον McLaren, ο όρος μεταμοντερνικότητα παραμένει στους κύκλους της κοινωνικής και πολιτισμικής θεωρίας διφορούμενος και ασαφής. Ο ίδιος χρησιμοποιεί τον παραπάνω όρο για να αναφερθεί στις νέες τάσεις στην κοινωνική θεωρία (δομισμό, αποδομισμό, μεταδομισμό, «θεωρία του λόγου»), αλλά και στο ιστορικό πλαίσιο των κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων (McLaren, 1986α, 390). Αλλού θα γράψει ότι χρησιμοποιεί τον όρο «μεταμοντέρνο» με συγκεκριμένη διάσταση επιθυμώντας να αποδώσει τη ρήξη με το «μοντέρνο». Η μεταμοντέρνα θεωρία αποτελεί για τον McLaren θεωρητικό εργαλείο ερμηνείας και κατανόησης της αποτυχίας των μεγάλων διηγήσεων του Διαφωτισμού να συγκροτήσουν τον πραγματικά ελεύθερο άνθρωπο (McLaren, 1995, 13, 14).

Η αναζήτηση της σχέσης του McLaren με το μεταμοντερνισμό δεν είναι εύκολη υπόθεση. Για να κατανοήσουμε το βάθος αυτής της σχέσης πρέπει να ανατρέξουμε σε μια πολύ βασική διάκριση που κάνει ανάμεσα στον «αντιδραστικό ή ανιστορικό μεταμοντερνισμό» και το «μεταμοντερνισμό της αντίστασης». Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο McLaren, τον όρο «ανιστορικός μεταμοντερνισμός» τον εισήγαγε σε μια ανάλυσή της η Teresa Elbert το 1991. Η παραπάνω τάση δίνει έμφαση στη γλώσσα, στη συμβολική δυναμική των νοημάτων, στο ρόλο των αναπαραστάσεων που πλαισιώνουν τη δράση του υποκειμένου και εκπροσωπείται από τους Lyotard, Baudrillard, Derrida. Ο McLaren θεωρεί ότι ο «ανιστορικός μεταμοντερνισμός» πριμοδοτεί την έννοια της κοινωνικής διαφοράς και τη μικροπολιτική υποτιμώντας τη σημασία των κεντρικών μηχανισμών εξουσίας. Επιπλέον, η οπτική αυτή υποβιβάζει την πραγματική πολιτική σε κειμενική λειτουργία αδυνατώντας να εντάξει στο κριτικό της σχήμα τις δομές και τις ευρύτερες ιστορικές δυνάμεις που συγκροτούν τον κοινωνικό κόσμο (McLaren, 1995, 207). Ο «ανιστορικός μεταμοντερνισμός» εγκαταλείπει το βασικό στόχο του κοινωνικού μετασχηματισμού και υιοθετεί την επιστημολογική σχετικότητα διακηρύσσοντας την αποδοχή όλων των λόγων και των νοημάτων χωρίς να τοποθετείται ξεκάθαρα απέναντί τους. Ο κίνδυνος μια τέτοιας παραδοχής γίνεται εμφανής. Η μεταμοντέρνα έμφαση στο στοιχείο της πολυφωνίας οδηγεί στην άρνηση της κριτικής ιεράρχησης των λόγων με αποτέλεσμα όλες οι «φωνές» να εμφανίζονται ίσες και ο καθένας να αφηγείται την ατομική του ιστορία. Τέτοιου είδους θεωρητικές συλλήψεις,

όμως, στην πραγματικότητα μετατρέπουν τα δομικά προβλήματα της καθημερινής ζωής σε αυθαίρετες και σχετικιστικές υποθέσεις εργασίας και κατά συνέπεια δεν επιτρέπουν το άνοιγμα των κοινωνικών επιστημών προς την προοπτική του συνολικού κοινωνικού μετασχηματισμού και της αντίστασης. Με άλλα λόγια, λειτουργούν αποδυναμωτικά σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο (McLaren & Lankshear, 1993, 396). Ο McLaren τελικά στην παρούσα φάση υιοθετεί τον όρο «μεταμοντερνισμό της αντίστασης». Ο μεταμοντερνισμός της αντίστασης δε θεμελιώνεται στη θεωρία των κειμένων και στον υπερτονισμό της διαφοράς (McLaren, 1995, 208). Εισάγει στον προβληματισμό του τις κοινωνικοπολιτισμικές συνιστώσες της κοινωνικής ζωής, επιχειρώντας να υπερκαλύψει τις ανεπάρκειες της κοινωνικής ανάλυσης της «αντιδραστικής» τάξης του μεταμοντέρνου (McLaren, 1994, 164).

Ο McLaren επιχειρεί την υπέρβαση των αδυναμιών του ανιστορικού μεταμοντερνισμού βασιζόμενος εν μέρει στην αξιοποίηση των θέσεων του Giroux για τη «συνοριακή παιδαγωγική». Άλλωστε, η έννοια της «διάβασης συνόρων» είναι αρκετά ενδεικτική για τη σχέση της παιδαγωγικής πράξης με την κοινωνικοπολιτική δράση και ταιριάζει στο σχήμα του μεταμοντερνισμού της αντίστασης. Ο Giroux με τη συγκεκριμένη έννοια επιχειρεί τη δημιουργική σύνδεση του φαντασιακού των τοπικών κοινοτήτων με τις ευρύτερες κοινωνικοπολιτισμικές δομές (McLaren, 1995, 223).

Η κριτική παιδαγωγική για τον McLaren αναζητά την αιτιότητα που διέπει την οργάνωση της κοινωνικής ζωής και γι' αυτό χρησιμοποιεί στις κεντρικές της αναφορές την αλληλοσυσχέτιση των φαινομένων και την προοπτική της πολιτικής δράσης (στο ίδιο, 255). Εδώ, ο McLaren δεν απομακρύνεται από τη μαρξιστική διαλεκτική. Άλλωστε, σε κάποιο άλλο σημείο θα υποστηρίξει την ίδια περίοδο ότι:

«Ενώ αναγνωρίζω τους περιορισμούς του Μαρξισμού για την προσέγγιση της μεταμοντέρνας πραγματικότητας (αναφορικά με τις ανισότητες σε επίπεδο φυλής, κοινωνικής τάξης και κοινωνικού φύλου), εντούτοις πιστεύω ότι οι βασικοί πυλώνες της μαρξιστικής ανάλυσης παραμένουν ανέπαφοι».

(στο ίδιο, 230).

Με βάση τα προηγούμενα γίνεται αντιληπτό ότι, με δεδομένη την αδυναμία της μεταμοντέρνας σκέψης να ξεφύγει από την επιστημονική προσήλωσή της στον ακαδημαϊκό κόσμο των κειμένων και το κλείσιμό της στο παράδειγμα της ερμηνευτικής μεθοδολογίας, ο McLaren επιχειρεί ένα άνοιγμα προς τη μαρξιστική ανάλυση. Ωστόσο, η μετακίνηση αυτή γίνεται προσεχτικά, αφού ο καπιταλισμός προσλαμβάνεται στο επίπεδο των επιθυμιών, της βούλησης και της κατανάλωσης. Πιο συγκεκριμένα, υπογραμμίζεται η δύναμη του σύγχρονου καπιταλισμού να χρησιμοποιεί την κυρίαρχη κουλτούρα και τα παρά-

γωγιά της πιο αποτελεσματικά από τους μηχανισμούς της κρατικής βίας. Έτσι, η πρόσληψη αυτή εξυπηρετεί τη θεωρητική νομιμοποίηση του ρόλου των σημειολογικών διαδικασιών, των εικόνων, των Μ.Μ.Ε. και της ιδεολογίας (McLaren & Giarelli, 1995, 12).

Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση έχει συνδεθεί με την παιδαγωγική θεωρία και έρευνα από τη δεκαετία του 1960. Θεωρείται ιστορικό προϊόν των κοινωνικών κινημάτων της ίδιας δεκαετίας στις Η.Π.Α. Αντανακλά τον παιδαγωγικό και κοινωνικό προβληματισμό για τη θέση των μειονοτήτων στο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα και για τον τρόπο με τον οποίο τα αναλυτικά προγράμματα ενσωματώνουν στοιχεία από τις κουλτούρες των ομάδων αυτών. Όμως, οποιαδήποτε πρόσληψη της πολυπολιτισμικότητας είτε ως κοινωνικού δεδομένου είτε ως μορφής παιδαγωγικής πρότασης, αν δε συνοδεύεται από ένα σχέδιο κοινωνικο-πολιτικού μετασχηματισμού εκφυλίζεται σε ανώδυνη προσαρμογή στην επικρατούσα κοινωνική τάξη πραγμάτων. Με βάση αυτή τη θέση, ο McLaren εισάγει την έννοια της κριτικής πολυπολιτισμικότητας. Η συγκεκριμένη προσέγγιση προσλαμβάνεται από τη σκοπιά του κριτικού μεταδομισμού και δίνει ξεχωριστή έμφαση στον καθοριστικό ρόλο της γλώσσας και των αναπαραστάσεων στην κατασκευή του κοινωνικού νοήματος και των ταυτοτήτων (McLaren, 1995a, 126).

Σ' αυτό το σημείο κρίνουμε σκόπιμο να κλείσουμε τη συγκεκριμένη ενότητα διακρίνοντας μία σοβαρή ιδεολογική μετατόπιση από το μεταμοντερνισμό της αντίστασης και την κριτική πολυπολιτισμικότητα προς τη μαρξιστική ανάλυση και την επαναστατική πολυπολιτισμικότητα. Στροφή η οποία εκφράζεται προσεχτικά το 1997 με το έργο του McLaren *Revolutionary Multiculturalism* και αποτυπώνεται με μεγαλύτερη σαφήνεια στη δουλειά της δεκαετίας που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα στην εισαγωγή του παραπάνω βιβλίου υποστηρίζει ότι:

«Οι μεταμοντέρνες διακηρύξεις για την προσέγγιση και επανανακάλυψη των ταυτοτήτων και η αξιοποίηση των θέσεων αυτών προς μια προοδευτική κατεύθυνση στην εποχή της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού μου φαίνονται κάπως κοντόφθαλμες και επικίνδυνες. Θα χρειαζόμασταν έναν ολόκληρο στρατό από Jacques Lacan για να τακτοποιήσουμε όλες αυτές τις διαφορετικές υποκειμενικές θέσεις που εμφανίζονται στην καθημερινή μας ζωή. Πιστεύω ότι οι πολιτισμικές διαφοροποιήσεις και ο ρόλος της γλώσσας δεν είναι τόσο σημαντικά ζητήματα, αν δε συσχετιστούν με την κοινωνική ολότητα και με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που την καθορίζουν».

(McLaren, 1997, 7).

Η παραπάνω θέση αποκτά ιδιαίτερη σημασία, όχι γιατί ο McLaren υποβάλλει σε κριτική την αδυναμία της μεταμοντέρνας θεωρίας να διαμορφώσει

την προοπτική μιας ενιαίας συστηματικής προσέγγισης για την κοινωνία, αλλά γιατί εδώ αποφεύγει να κάνει διάκριση ανάμεσα στον «αντιδραστικό» και στον «προοδευτικό» μεταμοντερνισμό. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο McLaren προτείνει τη σύνθεση θέσεων από το θεωρητικό δυναμικό της Πολυπολιτισμικότητας, της Κριτικής Παιδαγωγικής και της Πολιτικής Οικονομίας, σύνθεση την οποία θα εξετάσουμε στην επόμενη περίοδο.

Η περίοδος του ανθρωπιστικού Μαρξισμού

Η σχέση του Peter McLaren με τη μαρξιστική παράδοση δεν έπαψε ποτέ να συμβάλλει στη διαμόρφωση των θέσεών του. Η δουλειά του Αμερικανού παιδαγωγού έχει αφετηρία τη διερεύνηση της καθημερινότητας των κοινωνικών σχέσεων στο σχολείο ενσωματώνοντας στις εθνογραφικές του μελέτες, μεταξύ άλλων, και τη μαρξιστική οπτική για τις λειτουργίες της υπερδομής. Στην επόμενη φάση, η σχέση του με το μεταμοντέρνο τον βοηθάει, όπως εξηγήσαμε, να μελετήσει και να κατανοήσει βαθύτερα τις κοινωνικο-πολιτισμικές αλληλεξαρτήσεις που εκφράζονται στο χώρο του σχολείου, να εστιάσει στις έννοιες της διαφοράς και του μεταμοντερνισμού της αντίστασης, χωρίς ωστόσο αυτό να τον αποκόψει εντελώς από τις βασικές παραδοχές της μαρξιστικής ανάλυσης. Προς το τέλος, όμως, της δεκαετίας του 1990 και ιδιαίτερα μετά το 2000, ο ιστορικός υλισμός και η πολιτική οικονομία της εκπαίδευσης γίνονται τα βασικά θεωρητικά πεδία με βάση τα οποία επιχειρείται να εξηγηθεί η διαμόρφωση των παγκοσμιοποιημένων χαρακτηριστικών του καπιταλισμού και η σχέση της εκπαίδευσης με την αναπαραγωγή του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, καθώς και να συγκροτηθεί μία πολιτική πρόταση παρέμβασης στις διαδικασίες αυτές. Όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, το ιδεολογικό άλμα του Αμερικανού παιδαγωγού προς το ζήτημα της ταξικής πάλης στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό αποτελεί συνέπεια της όξυνσης των κοινωνικών προβλημάτων στο σύγχρονο κόσμο -και ειδικότερα στις Η.Π.Α.- και της αναγνώρισης των θεωρητικών αδιεξόδων της μεταμοντέρνας προσέγγισης να εξηγήσει την πορεία αυτή και, πολύ περισσότερο, να συγκροτήσει μια συστηματική πρόταση πολιτικής παρέμβασης. Για τον McLaren, η κυριαρχία της καπιταλιστικής τάξης συνδέεται με το διεθνή ρόλο των Μ.Μ.Ε. Η κουλτούρα των «μίντια» και οι προηγμένες τεχνολογίες στο επίπεδο της επικοινωνίας έχουν άμεση επίπτωση στη διαμόρφωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων και στην ιδεολογική χειραγωγή της κοινής γνώμης. Οι νέες ηλεκτρονικές τεχνολογίες αναδιαμορφώνουν το πλαίσιο συγκρότησης των υποκειμενικών ταυτοτήτων και ιδιαίτερα των νέων, εμπεδώνοντας ως αξία την επιτήρηση της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής. Εδώ ο McLaren αμφισβητεί το βασικό ισχυρισμό των υποστηρικτών της

κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας, ότι τάχα η εξάπλωση των τεχνολογιών σε παγκόσμιο επίπεδο θα επιφέρει την άρση των κοινωνικών ανισοτήτων και θα εξασφαλίσει ίσες ευκαιρίες για όλους. Υποστηρίζει ότι οι νέες τεχνολογίες δεν υπάρχουν αυτόνομα, αλλά επικαθορίζονται από τις επιχειρηματικές δυνάμεις που τις ελέγχουν και, επομένως, δεν βλέπει με ποιον τρόπο θα επιτευχθεί η ανθρώπινη χειραφέτηση χωρίς ανατροπή των καπιταλιστικών σχέσεων (McLaren, 1999, 15-16).

Για τον McLaren, η εκπαίδευση αποκτά σημαντικότατο ρόλο στη διαμόρφωση των σχέσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, γιατί εμπλέκεται στην παραγωγή της εργατικής δύναμης, δηλαδή εκείνου του εμπορεύματος πάνω στο οποίο βασίζεται όλο το οικοδόμημα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Για όλους αυτούς τους λόγους, ο McLaren θεωρεί πως η μαρξιστική θεωρία της αξίας και των κοινωνικών τάξεων μπορεί να απελευθερώσει δυνατότητες για την κατανόηση του σχολείου της αγοράς, όπως διαμορφώνεται από την επίδραση της παγκοσμιοποίησης και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Ωστόσο, η μαρξιστική επαναστατική θεωρία πρέπει να είναι ευέλικτη και να παρακολουθεί τις τρέχουσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αναδιατάξεις. Έτσι, για τον Αμερικανό παιδαγωγό, η θεωρητική εμβάθυνση του Marx στο πεδίο των κοινωνικών ανταγωνισμών δεν περιορίζεται στις οικονομικές σχέσεις, γεγονός που του επιτρέπει να έχει σημαντικό ρόλο στη συνολική ανάπτυξη της επαναστατικής σοσιαλιστικής πράξης (McLaren, 2001, 148). Τελικά, θέματα που έχουν να κάνουν με τη θεμελιώδη αντιπαράθεση εργασίας-κεφαλαίου, με τις σύγχρονες μορφές του ταξικού ανταγωνισμού, με τις οικονομικές και πολιτικές διαδικασίες, καθώς και με τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας ξεφεύγουν από την απλή λογική και απαιτούν διαλεκτική κατανόηση την οποία μόνο ο ιστορικός υλισμός εξασφαλίζει. Ο McLaren αναγνωρίζει ότι το σχολείο βρίσκεται στην καρδιά των δομικών αυτών σχέσεων και πως ο ιστορικός υλισμός παρέχει στην κριτική παιδαγωγική τη θεωρητική προσέγγιση της υλικής βάσης της κοινωνικής ζωής και της ιστορικότητας των κοινωνικών σχέσεων που διαμορφώνονται μέσα σε αυτή.

Ο McLaren εδώ, μπροστά στον κίνδυνο να συσκοτιστεί η θεωρητική και πολιτική αντιπαράθεση με την πολιτική οικονομία του υπαρκτού καπιταλισμού, επισημαίνει τα αδιέξοδα της πορείας των αναλύσεων των μεταμοντέρνων θεωρητικών και απομακρύνεται από τον κριτικό μεταμοντερνισμό της αντίστασης. Θεωρεί ότι η εκπαιδευτική αριστερά, εξαιτίας της έμφασης που έδωσε στο θέμα της διαμόρφωσης των κοινωνικο-πολιτικών ταυτοτήτων, έδειξε ανέτοιμη να εξηγήσει πειστικά τις συνθήκες κρίσης του παγκόσμιου καπιταλισμού, με αποτέλεσμα να απαλειφθεί από τη συζήτηση για την εκπαίδευση το σύνολο των θεωρητικών διερευνήσεων που άπτονται των σύγ-

χρονων εκδοχών του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και της προοπτικής για συλλογική δράση (McLaren, 1999, 20). Σε σχετική συνέντευξη θα δηλώσει πως η αδυναμία της μεταμοντέρνας παιδαγωγικής να ορίσει το δημοκρατικό ριζοσπαστικό σχολείο στο πλαίσιο των σχέσεων παραγωγής και να κατανοήσει το άτομο μέσα στις κοινωνικές διεργασίες συνέβαλε στην απόρριψη της μεταμοντέρνας σκέψης και στην οικειοποίηση των μαρξιστικών αναλύσεων (Sardoc, 2006, 39). Ξεπερνώντας κριτικά τις περιπτώσεις των Laclau και Mouffe, που υποστηρίζουν ότι το ζήτημα των κοινωνικών αντιθέσεων είναι βασικά πρόβλημα σημασιολογικών εννοιολογήσεων, δηλώνει πως η εγκατάλειψη της διαλεκτικής προσέγγισης εννοιών όπως η καπιταλιστική εκμετάλλευση, η αξία και η υπεραξία, αναγορεύει το ζήτημα των καθημερινών αντιθέσεων στον καπιταλισμό από υλικό, από πρόβλημα σε γλωσσολογικό (στο ίδιο, 46). Ο McLaren, ολοκληρώνοντας για το θέμα αυτό τις σκέψεις του, θεωρεί ότι το πρόβλημα με τους μετα-μαρξιστές, όπως οι Laclau και Mouffe, είναι ότι υποκαθιστούν την υλική πραγματικότητα με μορφές κοινωνικών νοημάτων και συμβολικών αναπαραστάσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η υλική διάσταση της κοινωνικής ζωής μεταμορφώνεται σε ένα παιχνίδι κωδίκων (McLaren & Farahmandpure, 2005a, 15).

Με βάση τις θέσεις αυτές, ο McLaren προχωρεί στη συστηματική διατύπωση της προσέγγισής του για τη θεωρία των κοινωνικών τάξεων. Ο εξοβελισμός της έννοιας κοινωνική τάξη από τη συζήτηση για την παιδαγωγική θεωρία και πρακτική στις Η.Π.Α. πρόσφατα σχετίζεται με την ιδιαίτερη αίγλη της μεταμοντέρνας θεωρίας στους κύκλους της διανόησης και τη συμβολή της στην καθιέρωση της κατηγορίας κοινωνικές ταυτότητες. Σύμφωνα με τους McLaren και Farahmandpur, η κοινωνική τάξη υπάγεται στο γενικότερο προβληματισμό περί κοινωνικών, εθνικών και φυλετικών διαφορών, με αποτέλεσμα να υποκαθίσταται η χρήση του όρου από άλλους, όπως για παράδειγμα κοινωνική επιτυχία ή κοινωνική αποτυχία. Συνεπώς, ενώ οι κοινωνικές τάξεις στις Η.Π.Α. αποτελούν πραγματικό μέγεθος, η σχετική με αυτές συζήτηση επικαλύπτεται από τη «γλώσσα της κοινωνικής διαφοράς» (McLaren & Farahmandpur, 1999, 188).

Τώρα μπορούμε να διακρίνουμε σαφέστερα τη θεμελίωση της ταξικής πάλης στον πολιτικό στοχασμό του McLaren συνοψίζοντας στα δύο παρακάτω σημεία: α) Η εργατική τάξη είναι απαραίτητη στους καπιταλιστές, ενώ δεν ισχύει το αντίστροφο και, επομένως, έχει ή πρέπει να έχει τη δύναμη να μπλοκάρει τις δεσπόζουσες μορφές κοινωνικής παραγωγής. β) Η εργατική τάξη (ανεξάρτητα από κοινωνικό φύλο, φυλή και εθνική προέλευση) έχει αντικειμενικό συμφέρον να ανατρέψει τις καπιταλιστικές σχέσεις σε αντίθεση με ορισμένες ομάδες, οργανωμένες γύρω από άλλες μορφές ανταγωνισμού, που έχουν συμφέρον να τις διατηρήσουν. Γι' αυτό το λόγο, ο McLaren θεωρεί ότι όλες

οι επιμέρους μορφές καταπίεσης υπάγονται πρωταρχικά στην ταξική καταπίεση. Η κεντρικής σημασίας αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας βιώνεται από τους ανθρώπους στο επίπεδο της καθημερινότητας με τη μορφή ρατσισμού, σεξισμού, κλπ. Χωρίς, επομένως, την υπέρβαση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στο κεντρικό πεδίο της εκμετάλλευσης, η προσπάθεια των υπόλοιπων μορφών πάλης είτε θα αποτύχει είτε θα έχει περιορισμένα αποτελέσματα. Ο καπιταλισμός μπορεί να επιβιώσει ακόμη και μετά την άρση των φυλετικών ή σεξιστικών διακρίσεων (McLaren, 2001, 142-143). Οι ταξικές σχέσεις εδώ αναπτύσσονται μέσα σ' ένα σύστημα, ανεξάρτητα από τη δυνατότητα των ατόμων να αποκτήσουν συνείδηση των συμφερόντων τους ή να γίνουν φορείς μιας συλλογικής έκφρασης αντίστασης. Κατά συνέπεια, αφού η ταξική συνείδηση είναι κάτι παραπάνω από ατομική συνείδηση, πρέπει να θεωρούμε, σημειώνει ο McLaren, ως υποκείμενο της ταξικής συνείδησης όχι το άτομο αλλά την ίδια την κοινωνική τάξη ως όλο (McLaren & Scatamburlo, 2005, 127).

Η έννοια της αξίας αναφέρεται σε μία σημαντική πλευρά της μαρξιστικής ανάλυσης, στην οποία ο McLaren αποδίδει ιδιαίτερη προσοχή λίγο μετά το 2000. Η πραγμάτευσή της θεωρείται κρίσιμη, αφού διευκολύνει την πολιτική κατανόηση του ρόλου της εργασίας και της εκπαίδευσης σε συνθήκες εδραίωσης και εξέλιξης της κεφαλαιοκρατίας. Όπως μας πληροφορεί ο Σταμάτης, στον καπιταλισμό η κοινωνικοποίηση της εργασίας και της παραγωγής διαμεσολαβείται από την ανταλλακτική αξία και το κέρδος. Μ' αυτά τα δύο στοιχεία συνδέεται η θεωρία της αξίας και της υπεραξίας του Marx αλλά και των κλασικών της Πολιτικής Οικονομίας Smith και Ricardo. Πρόκειται για μια θεωρία που εξηγεί τις προϋποθέσεις συγκρότησης της αστικής κοινωνίας και διακρίνει το υλικό συμφέρον των εργατών από το υλικό συμφέρον των καπιταλιστών (Σταμάτης, 1997, 27). Σύμφωνα με αυτή, μόνο στον καπιταλισμό τα προϊόντα της εργασίας εμφανίζονται ως εμπορεύματα. Από αυτό συνάγεται ότι τα προϊόντα αυτά συναντιούνται, δηλαδή βρίσκουν έναν κοινό παρονομαστή στο πεδίο της αγοράς. Ουσιαστικά, η αξία, ως στοιχείο της μαρξιστικής θεωρίας, είναι η ιδιότητα που αποκτούν τα προϊόντα εργασίας στην αγορά. Ο McLaren θα ισχυριστεί ότι η μαρξιστική θεωρία της αξίας μας βοηθάει να κατανοήσουμε πώς η ζωντανή εργασία μετατρέπεται σε αφηρημένη εργασία², δηλαδή σε παραγωγή προϊόντων που αποκτούν τιμή και γίνονται εμπορεύματα (Moraes, 2005, 511). Για τον McLaren, η παραγωγή αξίας είναι ιστορικά προσδιορισμένη, δηλαδή εμφανίζεται διαφοροποιημένη σε κάθε εποχή. Ωστόσο, αυτό που

2. Στην ουσία πρόκειται για τη συνάντηση της ανεξάρτητης δράσης κάθε παραγωγού με τη δράση των άλλων παραγωγών μέσω του μηχανισμού της αγοράς. Αυτή η ομογενοποίηση των ατομικών εργασιών στον καπιταλισμό ορίζεται, από τη μαρξιστική θεωρία της αξίας, αφηρημένη εργασία (Μηλιός, Οικονομάκης & Λαπατσιώρας 2000, 79).

έχει ιδιαίτερη σημασία στην προσέγγιση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δεν είναι μόνο ότι οι εργαζόμενοι εισάγονται σ' ένα σύστημα εκμετάλλευσης παράγοντας υπεραξία, αλλά ότι το σύνολο της ανθρώπινης ύπαρξης και της κοινωνικότητας συγκροτείται από τη λογική της καπιταλιστικής εργασίας. Όπως αναφέρει ο Αμερικανός παιδαγωγός, η εργασία για τον Marx δεν είναι απλώς μια οικονομική κατηγορία. Η θεωρία της αξίας φωτίζει ακριβώς αυτή την επίδραση της εργασίας σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης κοινωνικότητας, επηρεάζει τις ανθρώπινες προσδοκίες και την κοινωνική δράση των ανθρώπων. Από αυτή την άποψη, δεν είναι τυχαίο ότι ο McLaren συσχετίζει τη δουλειά των εκπαιδευτικών με την παραπάνω θεωρία. Η εκπαίδευση, γενικά, επιτελεί έναν σημαντικότερο διπλό ρόλο στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας. Αφενός επιβάλλει την κυρίαρχη ιδεολογία και αφετέρου παρέχει ένα κοινωνικά προσδιορισμένο σύνολο γνώσεων, το οποίο προσανατολίζει τους εκπαιδευόμενους στις διαφορετικές θέσεις που παράγει και αναπαράγει ο κοινωνικός καταμερισμός εργασίας (McLaren & Farahmandpur, 2005, 206-207).

Μια άλλη όψη της πρόσληψης της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας και της κριτικής του McLaren στη σύγχρονη εκδοχή του καπιταλισμού αναδεικνύεται από την αναφορά του στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Σύμφωνα με την προσέγγιση που υιοθετεί, η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση στην οικονομία και στην εκπαίδευση³ συνδέεται άρρηκτα με την κρίση της δεκαετίας του 1970. Στον ορίζοντα αυτών των αλλαγών, οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν την παρέμβαση του κράτους για τη διευκόλυνση των λειτουργιών της ελεύθερης αγοράς και την ανεμπόδιστη διακίνηση των κεφαλαίων, με βάση την αρχή λιγότερο και αποτελεσματικότερο κράτος (McLaren, 2005, 81). Η προσχώρηση του ανθρωπιστικού φιλελευθερισμού (αλλά και της σοσιαλδημοκρατίας) στον «ανανεωμένο» φιλελευθερισμό συνέβαλε στη συρρίκνωση της πολιτικο-ιδεολογικής αμφισβήτησης των κυρίαρχων πολιτικών (McLaren & Farahmandpur, 1999, 177). Τελικά, ο McLaren επισημαίνει ότι ανάμεσα στο νεοφιλελευθερισμό, τον ιμπεριαλισμό και την παγκοσμιοποίηση αναπτύσσεται μια ισχυρή διασύνδεση που θέτει σε κίνδυνο όλον τον πλανήτη, προκαλώντας οικονομικές κρίσεις και περιοδικούς πολέμους (McLaren, 2001, 147).

3. Το συνολικό εγχείρημα της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης, της οποίας μια σημαντικότερη πτυχή αποτελεί η επιχειρηματική εισβολή του ιδιωτικού τομέα στο δημόσιο σχολείο και πανεπιστήμιο, μας επιτρέπει να μιλάμε για την υποταγή της εκπαίδευσης στην οικονομία και τη μετατροπή της σε αγορά.

Συμπεράσματα

Στη δεκαετία του 1980 ο McLaren δε θα προχωρήσει σε μια έντονη ριζοσπαστικοποίηση των πολιτικών του θεωρήσεων, θα διαμορφώσει όμως μια θεώρηση της σχέσης του σχολείου με το κοινωνικό υποκείμενο (συλλογικό και ατομικό) και μια κριτική ματιά που σηματοδοτεί το πρώτο στάδιο στην εξέλιξη της σκέψης του. Θεωρούμε ότι ο McLaren, ενώ ανήκει στο χώρο του αριστερού θεωρητικού προβληματισμού για την εκπαίδευση, επικρίνει τις θεωρίες της αναπαραγωγής (όπως σχολιάζει ο Giroux, «για να μην επαναλάβει τα λάθη τους») και αποφεύγει να υιοθετήσει την «ορθοδοξία» της ριζοσπαστικής παιδαγωγικής κριτικής (Giroux, 1986, xxv). Με τα πρώτα του κείμενα έδωσε προτεραιότητα στα καθημερινά-υλικά προβλήματα των ανθρώπων αξιοποιώντας τα μεθοδολογικά εργαλεία της έρευνας δράσης. Έτσι, προσπάθησε να φέρει πιο κοντά την κριτική παιδαγωγική με τις κοινωνικές σχέσεις καταπίεσης στο σχολείο, οι οποίες θεμελιώνονται στις διακρίσεις κοινωνικού φύλου, φυλής και κοινωνικής τάξης. McLaren ενδιαφέρεται για την καθημερινή ζωή στο σχολείο και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό. Μελετά όχι μόνο την πνευματική αλληλεπίδραση των εμπλεκόμενων υποκειμένων, αλλά και την παρέμβαση του σώματος σ' αυτή τη δυναμική σχέση. Καταγράφει το θυμό, το φόβο των μαθητών, την άρνηση και την παραβίαση των κανόνων, τη γλώσσα του σώματος, την προθετικότητα, την επιθυμία. Όλα τα παραπάνω δεν ερμηνεύονται με ψυχολογικούς, αλλά με πολιτικούς, πολιτισμικούς και ηθικούς όρους. Υπό αυτή την έννοια ο θυμός, ο φόβος, η άρνηση δεν θεωρούνται δείγματα της εσωτερικότητας των μαθητών αλλά κοινωνικές περιοχές. Έτσι, η δουλειά του McLaren επικεντρώνεται στην περιοχή της μικρο-ανάλυσης και όχι στην επενέργεια των δομών στην εκπαίδευση, αν και θεωρητικά δεν υποτιμά τη διερεύνηση της σχέσης του μικρο-επιπέδου με το μακρο-επίπεδο. Ο συσχετισμός τους βασίζεται στη θέση ότι το μικρο-επίπεδο του σχολείου ενισχύει τις λειτουργίες των κοινωνικο-οικονομικών δομών. Με άλλα λόγια, αναδεικνύει την αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινή ζωή. Τελικά, όπως προκύπτει από αυτά που υποστηρίξαμε, θεωρούμε ότι ο McLaren της πρώτης περιόδου δίνει έμφαση στη διερεύνηση των «εσωτερικών» μεταβολών του σχολείου παραλείποντας, έτσι, μια πιο ουσιαστική αναφορά στην οικονομική, ταξική και πολιτική οργάνωση των σύγχρονων κοινωνιών. Κατά συνέπεια, ο ριζοσπαστισμός του McLaren προαναγγέλλει το έργο του McLaren της δεύτερης περιόδου, περιόδου του κριτικού μεταμοντερνισμού.

Από το τέλος της δεκαετίας του 1980, αλλά με μεγαλύτερη ευκρίνεια στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990, η κριτική παιδαγωγική και η ριζοσπαστική θεωρία για τον McLaren δεν μπορεί να οριοθετηθεί έξω από την προβλη-

ματική του μεταμοντερνισμού. Η συνάντηση του εγχειρήματος της κριτικής παιδαγωγικής με τη μεταμοντέρνα στροφή της κοινωνικής θεωρίας κρίνεται, από τον Αμερικανό παιδαγωγό, ελπιδοφόρα. Η διατήρηση μιας σχέσης με το μεταμοντέρνο και η ταυτόχρονη απόρριψη των ακραίων εκδοχών του γίνεται με όρους θεωρητικής σύνθεσης των πόλων του σχήματος βάση-εποικοδόμημα, κουλτούρα και οικονομία. Ο McLaren της δεύτερης περιόδου ανάγει σε κεντρικό ζήτημα της επιστημονικής του δουλειάς την επίμαχη διάκριση του μεταμοντερνισμού σε αντιδραστικό και προοδευτικό. Υποστηρίζει, όπως και ο Giroux, ότι το συγκεκριμένο ρεύμα σκέψης μπορεί να χρησιμοποιηθεί προοδευτικά ή αντιδραστικά. Όμως, η θέση αυτή υπονοεί ότι η μεταμοντέρνα ανάλυση μπορεί να χρησιμοποιηθεί το ίδιο αποτελεσματικά για διαφορετικούς σκοπούς και, επομένως, να εκληφθεί ως κάτι ουδέτερο. Οι Cole και Hill, υποβάλλοντας σε κριτική τη διάκριση του μεταμοντέρνου σε αντιδραστικό και προοδευτικό, υποστηρίζουν ότι, αν και όλες οι εκδοχές του μεταμοντέρνου δεν ταυτίζονται με το μηδενισμό του Baudrillard, εντούτοις πρέπει να θεωρείται ότι οι δύο μεταμοντερνισμοί είναι τα δύο άκρα ενός άξονα, είναι δηλαδή δύο σημεία ενός «συνεχούς» (Cole & Hill, 1999, 31).

Έχοντας υπόψη την προηγούμενη διάκριση ανάμεσα στις δύο όψεις του μεταμοντέρνου, θεωρούμε σημαντικές τις θέσεις του McLaren οι οποίες αναφέρονται στον «πλουραλισμό των φωνών» και στην «απόρριψη των διϊστικών λόγων». Όμως, η πολυφωνία δε θεμελιώνει από μόνη της τη δημοκρατία και τον προοδευτισμό μιας κοινωνίας. Επιπλέον, η άρνηση των διπολικών σχημάτων ανάλυσης (π.χ. της σχέσης εργασίας-κεφαλαίου) αναδεικνύεται σε σοβαρή θεωρητική αδυναμία, που δεν αμφισβητεί τη βασική δομή και λειτουργία της καπιταλιστικής οικονομίας και, κατά συνέπεια, δεν εναρμονίζεται με το στόχο της κατανόησης των σχέσεων εκπαίδευσης, οικονομίας και πολιτικής. Παράλληλα, η επιλογή αυτή μπορεί να συμβάλλει στην εκτόνωση των θεωρητικοπολιτικών αντιθέσεων και στην απο-ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνικής θεωρίας. Εξάλλου, το γεγονός ότι ο McLaren την περίοδο αυτή δεν ενσωματώνει στο βασικό του θεωρητικό σχήμα τις έννοιες της κοινωνικής τάξης και της ταξικής διαμάχης ως θεωρητικά εργαλεία ανάλυσης (επιλογή που θα υιοθετήσει αργότερα), αλλά επικεντρώνεται στον «υβριδικό» χαρακτήρα των κοινωνικών ταυτοτήτων, ενισχύει την παραπάνω διαπίστωση.

Πιο πρόσφατα, η δουλειά του McLaren επικεντρώνεται όχι τόσο στις συνέπειες των καπιταλιστικών σχέσεων, αλλά στις βαθύτερες ρίζες αυτών των σχέσεων, τις οποίες αναζητά χρησιμοποιώντας τη θεωρία της αξίας και την έννοια των κοινωνικών τάξεων. Η κατανόηση της ταξικής διαίρεσης και της οικονομικής βάσης της κοινωνίας, στην παρούσα φάση της δουλειάς του Αμερικανού παιδαγωγού, ανάγεται σε πρωταρχικό πρόβλημα για την ερμηνεία της κοινωνι-

κής ζωής. Ο χαρακτήρας του καπιταλιστικού συστήματος διαμορφώνεται από τις σχέσεις παραγωγής και τον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας (McLaren, 2006, 88). Με βάση την παραπάνω ανάλυση, συμπεραίνουμε ότι ο McLaren της τρίτης περιόδου αναπλάθει την παιδαγωγική του οπτική μέσα από το πρίσμα της πολιτικής οικονομίας της εκπαίδευσης αμφισβητώντας, με ιδιαίτερη όμως προσοχή, το ρόλο που μπορεί να επιτελέσει στις σημερινές συνθήκες του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού ο αριστερός μεταμοντερνισμός. Στην εκδοχή του αριστερού μεταμοντερνισμού της αντίστασης αντιπαραβάλλει μια ταξική ανάλυση για την εκπαίδευση προσδοκώντας ότι με αυτόν τον τρόπο η συγκεκριμένη ανάλυση μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση της συλλογικής πολιτικής δράσης. Το άνοιγμα του McLaren προς τον πολιτικό στόχο της αποκάλυψης των αιτιακών-εσωτερικών προσδιορισμών του καπιταλιστικού κόσμου αναγορεύει το πρόβλημα της εκπαίδευσης και της συμβολής της στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας σε κεντρικό πολιτικό ζήτημα. Κύριος προσανατολισμός γίνεται ο μετασχηματισμός του αιτήματος για μια δημοκρατική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση σε επαναστατική πολιτική παρέμβαση. Το συμπέρασμα αυτό μας το επιτρέπουν: α) οι θέσεις του McLaren για την ανάγκη υπέρβασης των αδιεξόδων των μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων, β) η εστίαση της ανάλυσης στα ζητήματα της πολιτικής οικονομίας, της εργασίας και της ταξικής διαμάχης, γ) η συσχέτιση της παγκοσμιοποίησης και του ιμπεριαλισμού.

Συνοψίζουμε. Η συμβολή του McLaren στην εξέλιξη των ιδεών της κριτικής παιδαγωγικής στις Η.Π.Α. και στη διαμόρφωση των θεματικών της κατευθύνσεων είναι θεμελιώδης. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 μέχρι σήμερα, ο McLaren έχει διανύσει μία πορεία στην παιδαγωγική θεωρία που ξεκινάει από το φιλελεύθερο ανθρωπισμό και τις νεο-μαρξιστικές επιρροές, προχωρεί στο ριζοσπαστικό μεταμοντερνισμό για να καταλήξει, τελικά, στην ανεπιφύλακτη αποδοχή της μαρξιστικής ανάλυσης. Οι θεωρητικές διερευνήσεις του McLaren της τρίτης περιόδου συγκεφαλαιώνονται στην κριτική του απέναντι στο σχολείο της αγοράς, στις πολιτικές που ενισχύουν τη νεοσυντηρητική στροφή και τη βαθύτερη κυριαρχία του κεφαλαίου σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Ολοκληρώνοντας την περιοδολόγηση των θέσεών του, καταλήγουμε στο κεντρικό συμπέρασμα ότι, σε συνάρτηση πάντα με τα θεωρητικά/επικοινωνιακά μέσα που επιλέγει, η απώτερη στόχευση της επιστημονικής του παρέμβασης είναι το πολιτικό εγχείρημα του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού και η οικοδόμηση μιας χειραφετητικής παιδαγωγικής.

Βιβλιογραφία

- Biesta, G., & Miedema S., 1997, «Provisional Utopias in a Postcolonial World: An Interview with P. McLaren», στο *Revolutionary Multiculturalism: Pedagogies of Dissent for the New Millennium*, Boulder, Westview Press.
- Bowles, S. & Gintis, H., 1976, *Schooling in Capitalist America*, New York: Basic Books.
- Clark, S., 1991, «Literacy and Teaching: In Search of a Language of Possibility», *College English*, 53: 2, 213-222.
- Cole, M. & Hill, D., 1999, «Into the Hands of Capital: The Deluge of Postmodernism and the Delusion of Resistance Postmodernism», στο Hill, D., McLaren P., Cole, M. And Rikowski, G., *Postmodernism in Educational Theory: Education and the Politics of Human Resistance*, London, Tufnell Press.
- Giroux, H., 1982, «The politics of Educational theory», *Social Text*, No 5, 87-107.
- Giroux, H., 1986, «Foreword», στο McLaren, *Schooling as Ritual Performance: Towards a political economy of educational symbols and gestures*, London & New York, Routledge.
- Mallot, C., 2006, «Karl Marx, Radical Education and Peter McLaren: Implications for the Social Studies», στο Pruyn M. & Huerta – Charles L.(επιμ.), *Teaching P. McLaren: Paths of Dissent*, New York, Peter Lang.
- McLaren P., 1986, *Schooling as Ritual Performance: Towards a political economy of educational symbols and gestures*, London & New York, Routledge.
- McLaren, 1986a, «Postmodernity and the Death of Politics: A Brazilian Reprieve», *Edcational Theory*, 36: 4, 389-401.
- McLaren, P., 1988, «Schooling the Postmodern Body: Critical Pedagogy and the Politics of Enfleshment», *Journal of Education*, 170: 3, 53-83.
- McLaren P., 1989, *Life in Schools*, New York & London, Longman
- McLaren, P., 1994, «Moral Panic, Schooling, and Gay Identity: Critical Pedagogy and the Politics of Resistance», *The High School Journal*, 77: 1&2, 157-168.
- McLaren, P., 1995, *Critical Pedagogy and Predatory Culture*, London: Routledge.
- McLaren, P., 1995a, «White terror and Oppositional Agency: Towards a Critical Multiculturalism», McLaren P., Hammer, R., Shole, D. & Smith Reilly, S., *Rethinking Media Literacy: A Critical Pedagogy of Representation*, New York, Peter Lang Publishing.
- McLaren P., 1997, «Introduction», *Revolutionary Multiculturalism: Pedagogies for the New Millennium*, Colorado, Westview Press.

- McLaren, P., 1999, «Introduction», στο Castells, M., Flecha, R., Freire P., Giroux, H., Macedo, D., and Willis, P. (επιμ.), *Critical Education in the New Information Age*, Lanham, New York, Rowman & Littlefield Publishers.
- McLaren, P., 2001, «Teaching Against Globalization and New Imperialism: Toward a Revolutionary Pedagogy», *Journal of Teacher Education*, 52: 2, 138-150.
- McLaren, P., 2005, *Capitalists and Conquerors: An Introduction*, New York, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- McLaren, P., 2006, «Some Reflections on Critical Pedagogy in the Age of Global Empire», στο Rossato, S. A., Allen, R. L., and Pruyn M. (επιμ.), *Reinventing Critical Pedagogy*, New York, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- McLaren, P. & Farahmandpur, R., 1999, «Critical Pedagogy, Postmodernism, and the Retreat from Class: Towards a Contraband Pedagogy», στο Hill, D., McLaren, P., Cole, M., and Rikowski G. (επιμ.), *Postmodernism in Educational Theory: Education and the Politics of Human Resistance*, London, Tufnell Press.
- McLaren, P. & Farahmandpur R., 2005, *Teaching Against Global Capitalism and the New Imperialism*, Lanham, New York, Rowman & Littlefield Publishers.
- McLaren, P. & Farahmandpure, R., 2005a, «Marx After Post-Marxism: Reclaiming Critical Pedagogy for the Left», στο McLaren, P., & Companeras y Companeros, *Red Seminars: Rudical excursions into educational theory, cultural politics and pedagogy*, New Jersey, Hampton Press.
- McLaren, P. & Giarelli J., 1995, «Introduction», στο McLaren & Giarelli, *Critical Theory and Educational Research*, New York, State University of New York Press.
- McLaren, P. & Lankshear, C., 1993, «Critical Literacy and the Postmodern Turn», στο Lankshear, C., & McLaren, P. (επιμ.), *Critical Literacy: Politics, praxis, and the postmodern*, State University of New York Press.
- McLaren, P. & Scatamburlo, V., 2005, «P. Willis, Class Consciousness, and Critical Pedagogy: Towards a Socialist Future», στο McLaren, P., *Capitalists and Conquerors: A Critical Pedagogy Against Empire*, New York, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- Moraes, M., 2005, «The Path of Dissent: An Interview with Peter McLaren», στο McLaren, P., & Companeras y Companeros, *Red Seminars: Rudical excursions into educational theory, cultural politics and pedagogy*, New Jersey, Hampton Press.
- Sardoc M., 2006, «Interview 2: rage and hope, the revolutionary pedagogy

- of Peter McLaren», στο McLaren P., *Rage and Hope: Interviews with P. McLaren*, New York, Peter Lang.
- Young, M., 1971, *Knowledge and control: new directions for the sociology of education*, Collier – Macmillan.
- Μηλιός, Γ., Οικονομάκης, Γ. & Λαπατσιώρας Σ., 2000, «Η Μαρξική θεωρία της αξίας», *ΘΕΣΕΙΣ*, 73, 57-88.
- Σταμάτης, Γ., 1997, *Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Νικολούδης Δημήτρης
Δάσκαλος, Διδάκτορας Παιδαγωγικής
Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Τηλ. 23970-22397 & 6972-941492
e-mail: dnikdis@yahoo.gr